

The model of cultural policymaking of music education based on educational implications in the contemporary social developments of Iran

Smael Shafaati¹
Razieh Jalili*²
Mohammad Seifi³

Received: 21 September 2023

Reception: 6 November 2023

Abstract:

The objective of this study is to design a cultural policy-making framework based on the educational implications of music education in the context of contemporary social transformations in Iran. Additionally, it seeks to propose strategies for cultural policy development. The research follows a qualitative methodology, with the first phase conducted using an analytical-inferential approach and the second phase employing thematic analysis. To identify the educational implications concerning the extracted components and themes, insights were gathered from 16 university professors specializing in education, music, sociology, and Islamic jurisprudence until theoretical saturation was achieved. Data analysis was conducted using thematic analysis, and the coding process followed the Braun and Clarke (2013) method. In the initial descriptive stage, relevant content was extracted and coded directly from interview transcripts. At the interpretive stage, codes with shared meanings were grouped into categories. Finally, at the integrative stage, overarching themes were derived, and questions, thematic analysis, and coding were reviewed and analyzed. The findings reveal that music education significantly influences emotional, skill-based, and social dimensions. If cultural policies are revised and music education is delivered systematically and effectively, it can lead to desirable outcomes aligned with overarching cultural strategies and policies

key words

Cultural Policy-Making, Music Education, Islamic Thinkers, Pedagogical Implications, Social Transformations in Iran

---

1- PhD student, Department of Educational Sciences, Arak Branch, Islamic Azad University, Arak, Iran

2Assistant Professor, Department of Educational Sciences, Khorramabad Branch, Islamic Azad University, Khorramabad, Iran (Corresponding author)

3Assistant Professor, Department of Educational Sciences, Arak Branch, Islamic Azad University, Arak, Iran

<http://doi.org/10.30510/pscci.2025.501980.1235>

سیاست‌گذاری فرهنگی آموزش موسیقی مبتنی بر دلالت‌های تربیتی در تحولات اجتماعی معاصر ایران

اسماعیل شفاعتی^۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۶/۳۰

راضیه جلیلی^۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۸/۰۶

محمد سیفی^۳

چکیده

هدف پژوهش حاضر طراحی الگوی سیاست‌گذاری فرهنگی مبتنی بر دلالت‌های تربیتی آموزش موسیقی در تحولات اجتماعی معاصر ایران و ارائه راهبردهایی برای سیاست‌گذاری فرهنگی بوده است. روش تحقیق از نوع کیفی بوده که در بخش اول به صورت تحلیلی-استنتاجی و در بخش دوم در قالب تحلیل مضمون است. به منظور تعیین دلالت‌های تربیتی در زمینه مولفه‌ها و مضامین استخراج‌شده تا رسیدن به درجه اشباع نظری (به تعداد ۱۶ نفر) از استادان دانشگاه در رشته تعلیم و تربیت، موسیقی و جامعه‌شناسی و فقه به عمل آمده است. برای پردازش داده‌ها از روش تحلیل مضمون و برای کدگذاری از روش براون و کلارک (۲۰۱۳) استفاده شده است. برای کدگذاری مضامین استخراج‌شده از تحلیل قالب مضامین استفاده شد که در سطح نخست توصیفی بود و در آن از متن مصاحبه، مطالب مورد نظر کدگذاری شد. در سطح تفسیری، کدهای ترسیم‌شده با معانی مشترک در یک گروه قرار گرفته است. در نهایت در سطح سوم، کد فراگیر ترسیم شده و سپس سوالات، مضامین‌یابی و کدگذاری گردیده و مورد تحلیل قرار گرفت. نتایج نشان می‌دهد آموزش موسیقی در هر سه بعد عاطفی، مهارتی و اجتماعی تاثیر گذار است و اگر در سیاست‌گذاری فرهنگی مورد بازنگری قرار گیرد و نظام‌مند و صحیح آموزش داده شود به اهداف مطلوب و هم‌راستا با سیاست‌های کلان فرهنگی منتج می‌شود.

واژگان کلیدی: سیاست‌گذاری فرهنگی، آموزش موسیقی، اندیشمندان اسلامی، دلالت‌های تربیتی، تحولات اجتماعی ایران

^۱ - دانشجوی دکتری گروه علوم تربیتی، واحد اراک، دانشگاه آزاد اسلامی، اراک، ایران dshafaati@yahoo.com

^۲ - استادیار گروه علوم تربیتی، واحد خرم‌آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، خرم‌آباد، ایران (نویسنده مسوول) r.jalili2014@gmail.com

^۳ - استادیار گروه علوم تربیتی، واحد اراک، دانشگاه آزاد اسلامی، اراک، ایران m-seifi@gmail.com

کارشناسان در حوزه آموزش هنر معتقدند آموزش هنر نقش مهمی در شکل‌گیری شخصیت کودکان و نوجوانان دارد و در رشد مهارت‌های تفکر، توانایی خلاقیت و کمک به شکل‌دهی ارزش‌ها و رویکردهای افراد نقش موثری دارد. گرچه هر دیدگاهی به تربیت هنری یا آموزش هنر را نمی‌توان قابل قبول دانست و لذا باید به دیدگاه‌های مختلف در این حوزه نگاهی ویژه داشت. اهمیت تربیت هنری در این است که این مقوله در رشد و بروز استعداد‌های شناختی، عاطفی و مهارتی نقش اساسی دارد و زمینه را برای درک ارزش‌های واقعی فراهم می‌کند. از سوی دیگر امروزه بسیاری از موضوعات به مقوله فرهنگ مرتبط است. براین اساس سیاست‌گذاری فرهنگ در تمام کشورها یا مراکزی برای سیاست‌گذاری و نظارت بر فعالیت‌های فرهنگی وجود دارد (رمضانی و دیگران، ۱۳۹۸). در این میان به نظر می‌رسد از موسیقی آن‌چنان که بایسته است در آموزش کشور به ویژه در میان دانش‌آموزان مورد استفاده قرار نمی‌گیرد. عدم توجه به موسیقی اصیل ایرانی و مردود دانستن آن یکی از اصلی‌ترین موانع پیش روی موسیقی چه کودک چه بزرگسال است. مسئله موسیقی دارای سطوح گوناگونی است که می‌توان سیاست‌گذاری موسیقی را با توجه به این سطوح در مراحل مختلف خط‌مشی‌گذاری سیاست‌گذاری درباره مشکل یعنی تدوین و تنظیم، اجرا و به کارگیری خط‌مشی و ارزیابی بررسی کرد (قلی‌پور، ۱۳۸۷).

جامعه معاصر ایران به ویژه در دو دهه اخیر دچار تغییر و تحولات فرهنگی و دیدگاه‌های متنوعی روبرو بوده است که موجب شده است سبک زندگی را تغییر بدهد و در همین ارتباط سلاقی موسیقایی نیز تحولاتی را تجربه کرده است. این تغییرات در مصرف موسیقی موجب پدیدار شدن سبک‌های نوین موسیقی و نحوه برگزاری کنسرت‌ها و مصرف جمعی موسیقی یا مصرف مجازی، فردی و خانگی موسیقی شده است. می‌توان گفت: «اگر در گذشته، موسیقی تنها در مناسک خاصی مانند تولد، عروسی و مراسم‌های دیگر مصرف می‌شد، امروز در کنار بسیاری از فعالیت‌ها، موسیقی ارائه می‌شود» (کوثری، ۱۳۹۱). موسیقی در دیدگاه برخی از دانشمندان و علمای اسلامی علاوه بر علم و هنر به عنوان یک فن نیز محسوب می‌شود، در واقع موسیقی دارای دو جنبه مثبت و دارای قابلیت سازندگی و از سوی دیگر دارای جنبه‌های منفی و آسیب‌زا است که در صورت بهره‌برداری درست اثرات سازنده و مثبت بر روح انسان می‌گذارد. از وظایف مدیریت فرهنگی در جامعه و در سطح ملی پیشبرد توسعه فرهنگی است و لذا مدیریت فرهنگی برای رسیدن به اهداف توسعه فرهنگی چاره‌ای ندارد که از ابزارها و روش‌های هنری همچون موسیقی در سطح مطلوبی استفاده کند (همایون و جعفری هفتخوانی، ۱۳۸۷). سیاست‌گذاری فرهنگی دربردارنده سیاست‌ها، اجرای برنامه‌ها و ارزیابی از فعالیت‌ها است. برای این منظور باید موانع این مسیر شناسایی شده و راهکارهای مناسبی ارائه شود. در این پژوهش قصد داریم به این پرسش پاسخ دهیم الگوی سیاست‌گذاری فرهنگی آموزش موسیقی مبتنی بر دلالت‌های تربیتی در تحولات اجتماعی معاصر ایران چگونه است؟ و چه راهبردهایی از منظر سیاست‌گذاری فرهنگی می‌توان برای آن متصور بود؟

اهمیت آموزش هنر و به تبع آن ضرورت آموزش هنرهایی چون موسیقی، هنرهای تجسمی، نقاشی و سایر هنرها را کاملاً ملموس و بارز ساخته‌اند. در معنای کلی، جایگاه و منزلت تربیت هنری (برنامه درسی هنر) مرهون نقشی است که هنر در تحقق برخی اهداف اساسی تعلیم و تربیت (رشد) ایفا می‌کند (مهرمحمدی و کیان، ۲۰۱۹). اهمیت موسیقی از این رو قابل توجه است که سبب می‌شود عرصه موسیقی به عنوان عرصه‌ای جدی برای سیاست گذاری فرهنگی دولت و حاکمیت شناخته شود، عرصه‌ای که مطالعات پشتیبان بیانگر آن است که سیاست گذاری پیشین با رویکرد عدم ترویج نتوانسته پاسخگوی واقعیات آن باشد و لذا بایستی با علم به واقعیت اجتماعی مصرف موسیقی، سیاست‌های جدیدی برای آن تدوین شود که علاوه بر لحاظ حساسیت‌های حاکمیتی به عرصه موسیقی، تامین‌کننده منافع ذینفعان این حوزه نیز باشد. (تقی زادگان، آذری، فنوتای و مقدم سلیمی، ۱۳۹۹). از آن جا که در حال حاضر نمی‌توان اثرگذاری موسیقی بر جامعه به خصوص در حوزه تربیت را نادیده گرفت لزوم پرداختن به آن در رابطه با قشر دانش آموز، نوجوان و جوان کشور، بیشتر از گذشته خود را نمایان می‌سازد. باید اذعان داشت به لحاظ اهمیت این موضوع پژوهش‌های متعددی در حوزه موسیقی در سال‌های اخیر در کشور ما صورت پذیرفته است. با اینحال انجام این پژوهش می‌تواند خلاء موجود در این زمینه را علی‌رغم تلاش‌ها و پژوهش‌های صورت گرفته به سر منزل مقصود و حتی تدوین برنامه درسی موسیقی در آموزش هنر را در آموزش و پرورش ایران ارتقاء دهد.

مبانی نظری

فضای عمومی عرصه اعمال سلطه در میدان‌های مختلف و به وسیله طبقات مسلط است. گونه‌های مختلف قدرت نمادین برای مشروع جلوه‌دادن این سلطه به کار برده می‌شود. بدین‌گونه سلطه، سلطه ی «نرم» است؛ خشونت است ولی خشونتی نمادین، در همین ارتباط بوردیو در «بازتولید» (بوردیو، ۱۹۷۰) نشان می‌دهد که چگونه مدرسه مأمور تحمیل تحکم فرهنگی و عهده‌دار اعمال خشونت نمادین است. نزد بوردیو تضاد طبقاتی در مدرسه رخ می‌نماید و مدرسه محیط بازایجاد ساختار توزیع سرمایه فرهنگی، مشروعیت بخشیدن به نابرابری و طرد و در نتیجه بازتولید نظم اجتماعی از طریق اعمال خشونت نمادین است. خشونتی که پنهان بودن آن بر تاثیرش می‌افزاید. بیرون از مدرسه، روابط سلطه در اعمال مبتنی بر «تمایز» جلوه می‌یابند. بررسی‌های بوردیو در خصوص فرهنگ (بوردیو، ۱۹۶۵، ۱۹۶۶ و ۱۹۷۰) خوراک... اعمال طبقات تحت سلطه و مسلط از یکدیگر تمایز می‌یابد (نقل از وحید، ۱۳۸۶).

عملکرد دولت و سیاست گذاران بطور اساسی شامل مراحل همچون؛ شناسایی موانع و در اولویت قرار گرفتن موضوع از ناحیه سیاست‌گذاران، ارائه راه حل، تصمیم‌گیری، اجرا و ارزیابی است. که همه این موارد باید به گونه‌ای مرتبط و در مسیر هدف دنبال شود. در این میان باید به دیدگاه‌های مخالف که سیاست گذاری فرهنگی

را تهدیدی برای انتخاب فردی می‌دلند و دیدگاه موافق که آن را ضرورتی اجتناب‌ناپذیر می‌دلند مطمع نظر قرار گیرد.

علاوه بر آن باید رویکرد مدیریتی (تجربی) که توجه اصلی آن برنامه ریزی است و رویکرد مطالعات فرهنگی (تفسیری) که توجه اصلی آن بر سیاست فرهنگی است مورد توج قرار گیرد

مفاهیم پژوهش

فرهنگ: این واژه در معانی مختلفی مانند دانش و فرزاندگی، عقل سلیم، رای و تدبیر، تیزهوشی و خبرگی، حرفه، فن و هنر، کتاب لغت، و ... به کار رفته است (رمضانی و دیگران، ۱۳۹۸).

سیاست گذاری، به معنی «هرآن چه که حکومت تصمیم به انجام یا عدم انجام آن می‌گیرد» و فرهنگ، که به رغم پیچیدگی‌های فراوان در تعریفش به این معنا در نظر گرفته می‌شود: «فرهنگ ... مجموعه کاملی است از ویژگی‌های خاص روانی، جسمانی و فکری و احساسی که معرف یک جامعه یا گروهی انسانی هستند.

سیاست گذاری فرهنگی: سیاست گذاری‌های فرهنگی به اراده دولت در ایجاد یا تحکیم و یا تغییر مقررات و تنظیمات در عرصه فرهنگ معطوف است. چنین اراده‌ای، مطابق تعریف سیاست گذاری، می‌تواند ایجابی یا سلبی باشد (وحید، ۱۳۸۶). سیاست گذاری‌های فرهنگی به ویژه از منظر جامعه‌شناسی مورد توجه بوده است به طوری که؛ میشل کروزیه و پی بروردیو که بنیان دو جریان عمده جامعه‌شناسی را در نیمه دوم قرن بیستم نهاده‌اند. تفاوت در بنیادهای اپیستمولوژیک این دو مدرسه جامعه‌شناسی، تحلیل‌های متفاوت از نقش دولت در عرصه عمومی و بالتبع در سیاست گذاری عمومی را سبب گشته است. این تحلیل‌ها طبیعتاً به موضوع سیاست گذاری فرهنگی نیز قابل تعمیم خواهد بود (وحید، ۱۳۸۶).

«تربیت»^۱، به معنی «پروردن، پروراندن، آداب و اخلاق را به کسی آموختن» و نیز به معنی «پرورش بدن به وسیله انواع ورزش» است. تربیت به معنای عام، پروراندن هر چیزی است به گونه‌ای که شایسته آن است. و این معنا جمادات، گیاهان، حیوانات و انسان‌ها را شامل شده و نیز، در مورد پرورش جسم و روح بکار می‌رود (اردکانی، ۱۳۹۰). تربیت به پرورش جنبه‌های اخلاقی، اجتماعی و معنوی لازم برای هر فرد گفته می‌شود. مسائلی مانند برخورد‌های اجتماعی، کار در جمع، رعایت احترام‌های گوناگون و قراردادهای سنتی از این دسته‌اند.

موسیقی، یکی از هنرهایی که به زعم بسیاری از پژوهشگران و اندیشمندان در تربیت انسان‌ها و جوامع نقش داشته است، موسیقی است. موسیقی در زبان علمی، دارای تعاریفی مشخص و البته متنوع است. صرف نظر از تنوع و تعدد در تعاریف موجود که بعضاً جامع و مانع هم نیستند می‌توان موسیقی را به صورت خلاصه، هنر بیان عواطف و احساسات آدمی به وسیله صداهای خواننده. بر اساس نظر حکما، منشأ پیدایش الحان موسیقی، فطرت‌های غریزی در انسان است (شایسته و خسروپناه، ۱۳۹۸). موسیقی، بی‌واسطه و مستقیماً با روح انسانی

پیوند برقرار می‌نماید. در متون اسلامی و برخی از اندیشمندان مسلمان، اشخاصی همچون؛ ابن سینا، فارابی به موسیقی و آموزش آن در آثار خود توجه ویژه‌ای داشته‌اند. اثرات آموزش موسیقی روی حافظه، توجه انتخابی، توانایی‌های فضایی، ریاضیات و خواندن در کودکان شناخته شده است. از سوی دیگر ثابت شده است که موسیقی روی توانایی کودکان در حل مسائل اجتماعی (مهارت‌های اجتماعی) اثرات مثبت دارد علاوه بر این‌ها موسیقی باعث بهبود عملکرد تحصیلی افراد در دانشگاه نیز می‌شود (شوشتری و فلاحان، ۱۳۹۵). در این میان در میان فقیهانی همچون؛ امام خمینی (ره) موسیقی از جمله موضوعاتی بوده است که در یک زمان حتی حرام شمرده شده است و در زمانی دیگر (پس از انقلاب اسلامی) در صورتی که منجر به خلق آثار حماسی و تقویت کننده ارزش‌ها باشد مورد تایید قرار گرفته است.

آموزش، آموزش ۱ را مجموعه‌ای از رویدادهای "به عمد ترتیب داده شده" است که برای حمایت از فرایندهای درونی یادگیری، طراحی شده است و آموزش، عبارت از فعالیت‌هایی است که به منظور ایجاد یادگیری در یادگیرنده، از جانب آموزگار یا معلم طرح ریزی می‌شود و بین آموزگار و یک یا چند یادگیرنده، به کنش متقابل جریان می‌یابد (حسینی‌زاده، ۱۳۹۷). تولیدکنندگان موسیقی می‌توانند مراکز دولتی (وابسته به حکومت) و مراکز غیردولتی، گروه‌های موسیقی غیردولتی و افراد حقیقی باشند. سطح عرضه موسیقی نیز در دوران ما تنوع و تکثر یافته است. شامل؛ مداحی و مراثی (موسیقی آوازی) گرفته تا مراسم جشن به مناسبت‌های مختلف تا مراسم رسمی نظامی و... برگزاری کنسرت، دستگاه‌های پخش موسیق نظیر سی دی و... سطح مصرف موسیقی با توجه به تنوع اشکال عرضه موسیقی دچار دگرگونی‌هایی شده و پیامدهای فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و حتی گاه تأثیرات سیاسی را به دنبال داشته است.

دلالت‌های تربیتی آموزش موسیقی

هنر در واقع همچون بستری برای رسیدن به اهداف مهم در تربیت اجتماعی است که دارای اثرات مختلفی مانند رشد فکری و شناختی، خلاقیت، رشد اخلاقی و شکل‌گیری هویت فرهنگی، تحولی ماندگار در شخصیت مخاطب ایجاد می‌کند. در همین ارتباط برخی از صاحب‌نظران معتقدند هنر پایه اصلی و اساس تربیت است. بدون وجود تربیت هنری غنی و متنوع، ظرفیت‌های درونی انسان‌ها ناشناخته می‌ماند. و نظام آموزشی نمی‌تواند فرصت‌های ناب و واقعی را برای رشد و پیشرفت جامعه فراهم کند. بنابراین تربیت هنری به عنوان یک ضرورت و اولویت در نظام‌های آموزشی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است (سعیدی و سعیدی، کمال، ۱۳۹۸). اهداف غایی آموزش و پرورش و مبانی سلامت و رشد و تکامل انسان بر مبنای هستی‌شناسی، خودشناسی و اعتقادی گسترده‌ای استوار است که پاسخگوی مسائل و نیازهای عمده و متعالی وی می‌باشد. در بررسی و بهره‌گیری از آثار هنری نیز در وهله اول الزم است چنین جنبه‌هایی مورد نظر قرار گیرد و بر این مبانی است که می‌تواند دیگر اهداف تربیتی دنبال گردد. به عنوان مثال تربیت کودک برای احترام گذاردن به دیگران، ضروری

به نظر می‌رسد و هنر به نوبه خود می‌تواند اثرات سازنده‌ای را در این جهت داشته باشد. ولی احترام به دیگر انسان‌ها در وهله نخست مستلزم داشتن بینش و گرایش مطلوبی نسبت به انسانیت و ارزش‌های اصیل انسانی است. هنر به لحاظ تناسب با زبان کودک و ارتباط عمیق با ویژگی‌ها و تمایلات درونی وی می‌تواند تا اساسی‌ترین درجات تربیت نقش داشته باشد. هنر بسیاری از جنبه‌های هوش را درگیر می‌کند زیرا پدیده‌های پیچیده و چندوجهی و منبعی از انواع گوناگون تجربه در محیط خانه، اجتماع و محیط مدرسه است (مهرمحمدی، ۱۳۹۸). در همین ارتباط رویکردها و دلالت‌های تربیتی موسیقی همواره از اهمیت قابل توجهی برخوردار بوده است و در این زمینه در آثار مختلف برخی از اندیشمندان اسلامی همچون ابن سینا، فارابی و امام خمینی (ره) و نیز از دیگراه صاحب‌نظران مصاحبه‌شونده در این پژوهش ابعاد و اشکال آن به شرح زیر مورد توجه قرار گرفته است.

۱- تشخیص و تمیز سبک‌های مختلف اجرای موسیقی در دوره‌های مختلف تاریخ (به وسیله‌ی ارائه نمونه‌های مختلف)

۲- اندیشه‌ها و آراء فلسفی

۳- تحولات بزرگ تاریخ موسیقی و هنر

۴- همبستگی میان نوع موسیقی و سازها با ویژگی‌های جغرافیایی، قومی و مذهبی هر منطقه

۵- دستیابی دانش‌آموزان به یک روشن بینی برای ارزش‌گذاری قدر شناسانه در باب موسیقی

در ادامه در خصوص آراء و نظریات برخی اندیشمندان بزرگ اسلامی در خصوص موسیقی و دلالت‌های تربیتی آن شرح مختصر داده می‌شود.

موسیقی و تعلیم و تربیت از منظر اندیشمندان مسلمان

در میان برخی از اندیشمندان مسلمان موضوع موسیقی همواره مورد بحث و مذاقه قرار گرفته است که در این میان ابن سینا و فارابی به موضوع موسیقی مبسوط‌تر پرداخته‌اند و در بین فقیهان و اندیشمندان معاصر امام خمینی (ره) اشارات موثری در حوزه موسیقی داشته است. دو اثر عمده موسیقایی از ابن سینا در دست است؛ یکی به فارسی در کتاب دانشنامه علائی و دیگر "جوامع علم موسیقی" در بخش ریاضیات کتاب شفا به عربی. در موسیقی دانشنامه علائی، ما با بررسی عام تئوری موسیقی (در سه بخش موسیقی، سخن اندر ایقاع و لحن) روبرو هستیم و در "جوامع علم موسیقی" با مبانی تئوری و به طور اخص چند نکته درخور توجه درباره موسیقی‌شناسی ایرانی را می‌بینیم. ابن سینا در این دو نوشته، هم از پایه‌های تئوریک موسیقی یونان و هم از پیشینیان نزدیک به خود، مخصوصاً ابونصر فارابی بهره گرفته و مضاف بر آن، از پایه‌های عملی (پراتیک) موسیقی نکات جدیدی از اجرای موسیقی را منتزع نموده است که خود می‌تواند در تاریخ تئوری موسیقی شناسی ایران جایگاه مهمی داشته باشد. ابن سینا تاکید ویژه‌ای بر تربیت عقلی و فکری انسان برای رسیدن به

سعادت نهایی دارد. بررسی دلالت‌های تربیتی عقل نظری و عملی و نیز آرای تربیتی ابن سینا، نشان از لزوم به کارگیری تربیت اخلاقی در دوره کودکی است و تربیت اخلاقی در دوران کودکی زمینه ساز پرورش عقل الهی و تربیت فکری صحیح در بزرگسالی خواهد بود (آقایی ابرندآبادی و رهنما، ۱۳۹۷). ابن سینا مهم‌ترین و اصلی‌ترین هدف تعلیم و تربیت را رسیدن فرد و جامعه به سعادت و کمال می‌داند. کسب اعتدال و میانه‌روی و کسب فضائل اخلاقی نیز از مهم‌ترین اهداف تربیت اخلاقی این فیلسوف بزرگ است (قاسمی، ۱۴۰۲).

اهداف تعلیم و تربیت در نظر فارابی، تحت تاثیر اندیشه فلسفی او در دو بعد فردی و اجتماعی است. بر این اساس، هدف غایی تعلیم و تربیت فارابی، رسیدن انسان به «سعادت» است که مولفه‌های تربیتی دیگر نیز در رسیدن به این مهم تاثیرگذارند. جایگاه تربیتی در نظر فارابی می‌تواند نقش تعیین‌کننده‌ای در تبیین اهداف تعلیم و تربیت اسلامی داشته باشد (تیمورپور، انصاریان و رضازاده بهادران، ۱۳۹۶). فارابی هدف از زندگی فردی و جمعی انسان‌ها را رسیدن به سعادت می‌داند. اما لازمه رسیدن انسان به سعادت را زندگی در جامعه کامل و فاضل می‌داند. انسان باید در چنین جامعه‌ای پرورش یابد و تعلیم ببیند تا به سعادت، که غایتی سیاسی و البته آن جهانی است، برسد (سپهری و اسعدی، ۱۳۹۹). فارابی اعتقاد دارد افراد برای رسیدن به سعادت و کمال نیازمند به تعلیم و تربیت به واسطه افعال ارادی هستند. فارابی کسب فضایل مختلف را از دو طریق «تعلیم» برای ایجاد فضایل نظری، و «تادیب» برای ایجاد فضایل اخلاقی و عملی دانسته و طریق دستیابی به سعادت را شناخت سعادت و عوامل آن، خواست و اراده، و عمل معرفی می‌کند (کاوندی، ۱۳۹۰).

فارابی در حوزه موسیقی، نظرات و تالیفات متعددی دارد. که در آن‌ها درباره انواع اثرگذاری موسیقی و نیز میزان تاثیرات مثبت و منفی موسیقی سخن گفته است. فارابی همچنین به مسائل اخلاقی ناظر به موسیقی پرداخته است. فارابی در مدینه فاضله جایگاهی متعالی برای موسیقی و آهنگسازان در نظر گرفته است و آنان را در کنار اهالی دیگر رسانه و هنر، از حاملان دین و ناشران مفاد وحی الهی و سعادت معقول و حیات طیبه نطقی به شمار آورده است. در نظر فارابی موسیقی از ضرورت‌های اجتماعی و فرهنگی به شمار آورده می‌شود (مفتونی و نوری، ۱۳۰۸). وی در خلال بحث از موسیقی نظری و عملی مباحث قبل توجه در باب فلسفه موسیقی صورت داده است (موسوی، سیدمحمدی، ۱۳۹۷). دیدگاه فارابی به موسیقی بیانگر اهمیت بسیار زیاد موسیقی است. در دیدگاه فارابی موسیقی ارتباط زیادی بین منطق و فلسفه دارد و این ارتباط در نظام موسیقایی او موثر است. علاوه بر آن ارتباط موسیقی با منطق و سیاست از طریق غایت موسیقی برقرار می‌شود؛ به این نحو که صناعت شعری به‌عنوان بخشی از منطق، تعیین‌کننده غایت موسیقی است و در طول این نسبت، با فلسفه مدنی (سیاست) نیز ارتباط پیدا می‌کند (حبیبی و موسوی، ۱۳۹۹). فارابی معتقد بود موسیقی، با اوضاع و احوال نفسانی پردازشگران، به «محتوا» و «فرم» بنابراین نحوی محسوس دارای ارتباط تأثیر و تأثیری دوسویه هستند؛ یعنی هم نوع عواطف و احساسات او تأثیر مستقیم در شکل‌گیری فرم و محتوای موسیقی دارد و هم موسیقی، عواطف و احساسات آدمی را جهت می‌بخشد (شایسته و خسروپناه، ۱۳۹۳).

از نگاه امام خمینی (ره) سازندگی اجتماعی و فردی در پرتو تعلیمات مکتب تربیتی اسلام است. امام می‌فرماید: اگر تربیت با تزکیه همراه شود اثر خود را بجا خواهد گذاشت. مسئله غنا و موسیقی در دیدگاه فقهی از جمله

موضوعاتی است که فقیهان درباره آن دیدگاه‌های گوناگونی مطرح کرده‌اند؛ در این میان امام خمینی از جمله فقیهانی است که به طور مبسوط تری این موضوع را بحث و بررسی فقهی - فقهایی کرده و دیدگاه فقهی خود را در این زمینه ابراز نموده است. ایشان به فراست فقیهانه خویش دریافته بودند که از موسیقی می‌توان به عنوان ابزاری در راستای ترویج ارزش‌های متعالی مکتب اسلام مدد گرفت و می‌توان با به رسمیت شناختن کارکردهای مثبت موسیقی در دنیای امروز، با سیاستگذاری‌های منسجم و راهبردی، آن را در راستای اهداف متعالی مکتب اسلام به کار گرفت (محمدیان، ۱۳۹۳).

موسیقی و تعلیم و تربیت در پژوهش‌ها

در ارتباط با موضوع این مقاله، پژوهش‌های مختلفی انجام شده است که از جمله می‌توان به پژوهش‌های زیر اشاره کرد؛ نتایج پژوهش عیوضی و دیگران (۱۴۰۲)، نشان داد؛ چالش‌های بهره‌گیری از دانش آینده‌پژوهی در بستر سیاست‌گذاری بیش از آنکه مربوط به سطوح نهادی و سیاسی باشد مربوط به عدم نهادینگی علمی آینده‌پژوهی است که مستقیم و غیرمستقیم با مؤلفه فرهنگ آموزشی در ارتباط است. نتایج پژوهش اسکندری و نصیری فیروز (۱۴۰۲)، بیانگر این است که سیاستگذاری فرهنگی موسسات عالی نباید با نظم گفتمانی دانشگاهی حاکم بر میدان علم و دانشگاه در تضاد باشد. صیامی و پورعلی (۱۴۰۲)، معتقدند؛ کودکانی که با موسیقی بزرگ می‌شوند خلاق‌تر هستند و هم‌چنین کودکانی که با موسیقی آشنایی دارند در حین تحصیل از دانش‌آموزانی هستند که عملکرد تحصیلی بهتری دارند. رضاخواه (۱۴۰۲) معتقد است؛ موسیقی می‌تواند به دانش‌آموزان در بهبود تمرکز، حافظه، دقت و کیفیت یادگیری، سرعت یادگیری و کاهش استرس و اضطراب کمک کند. گوش دادن به موسیقی کلاسیک، موسیقی آرام‌بخش و موسیقی بدون کلام می‌تواند به بهبود شرایط روحی فرد کمک کند و به عنوان یک روش مفید برای کاهش استرس و اضطراب استفاده شود. نتایج سیدنور، حمزه‌زاده و منصور، (۱۴۰۲) نشان می‌دهد که بهره‌گیری از هنر در تعلیم و تربیت مستلزم کسب آگاهی‌های لازم در زمینه فعالیت‌های هنری برای تعلیم و تربیت است و نیز نیازمند شناخت ویژگی‌های رشد کودکان و نوجوانان از لحاظ مشخصات روانی، عاطفی، اجتماعی و عقلانی آنان است. پژوهش حسنی و پروین (۱۴۰۲) نشان داد که میزان نگرش معلمان مثبت و آگاهی معلمان در سطح متوسط بوده و از دیدگاه معلمان بزرگترین مشکل تربیت هنری و آموزش موسیقی دانش‌آموزان نبودن معلمان ماهر و آموزش دیده می‌باشد و تفاوتی بین میزان دانش و نگرش معلمان از نظر جنسیت وجود نداشت. صادق زاده و کهنسال (۱۴۰۲) در پژوهش خود نشان می‌دهند موسیقی نقش موثری بر اخلاق و تربیت آدمی داشته و به عنوان ابزاری در جهت تربیت روح و کسب فضائل اخلاقی بهره گرفته شده است. افتخاری‌زاده (۱۴۰۱) معتقد است؛ موسیقی و اثرات آن را باید بخش جدانشدنی از زندگی امروز به خصوص در امر آموزش و سهولت یادگیری کودکان دانست. موسیقی زیبا درک کودکان از دقت و نظم جهان هستی را بالا می‌برد. در نتیجه می‌توان با تلفیق موسیقی در فرایند آموزش کیفیت یادگیری و اثربخشی آن را دوچندان کرد. موسوی (۱۴۰۱) می‌نویسد؛ فارابی در هر دو وجه نظری و عملی موسیقی جزء سرشناسان جهان اسلام به حساب می‌آید و در خلال بحث از موسیقی نظری و عملی مباحث قابل توجه در باب فلسفه موسیقی صورت داده است. مظلوم شهرکی، نوروزیان جوقنقانی، کارگر بلداجی و رستمی

(۱۳۹۸) نتایج پژوهش آن‌ها بیانگر آن است که آموزش هنر می‌تواند در تمام جنبه‌های تعلیم و تربیت تقویت قوه‌ی تخیل و خلاقیت، آموزش مفاهیم و پرکردن اوقات فراغت تاثیر شگرفی داشته باشد، از این رو باید در فعالیت‌بخشیدن به قوه‌های هنری کودکان کوشید و اقدامات اساسی به عمل آورد. مومنی (۱۳۹۷) می‌گوید: حکیمان اسلامی، بخصوص فارابی و ابن سینا، ضمن تحقیقات ارزشمندی در مواردی به صورت تجربی تاثیر آن را نشان داده‌اند که می‌تواند الهام‌بخش نوآوری‌های فراوانی در این زمینه باشد. تسلیمیان (۱۳۹۳) نتیجه گرفته است که در تربیت موسیقایی موسیقی در خدمت توسعه ذهن و روان و ارزش‌های متعالی نظام تعلیم و تربیت قرار می‌گیرد و به منزله زمینه‌ای جذاب برای پرورش حس زیبا دوستی، معنویت، حقیقت‌جویی و تعالی همه جانبه دانش‌آموزان می‌باشد.

آلبورنوز^۱ (۲۰۲۲) معتقد است موسیقی درمانی گروهی و آموزش موسیقی می‌تواند مشکلات رفتاری و اختلالات هیجانی همراه با سوء مصرف مواد از جمله افسردگی و پرخاشگری را کاهش می‌دهد. پژوهش کابالرو^۲ و دیگران (۲۰۲۲) نشان می‌دهد ادبیات مربوط به تأثیرات آموزش موسیقی بر عملکرد شناختی و مغزی به سرعت در حال رشد است. مشارکت در فعالیت‌های موسیقی، فرآیندهای شنوایی و حسی-حرکتی را افزایش می‌دهد و یادگیری نواختن ساز در طول سال‌های تحصیلی تأثیر شناختی و تحصیلی متوسط اما قابل توجهی دارد. تورپا و هوتی لاینن^۳ (۲۰۱۹) معتقد است؛ مهارت‌های گفتاری و زبانی بهتر در کودکان و نوجوانان با آموزش موسیقی است و مهم‌تر از همه، نشان‌دادن افزایش مهارت‌های گفتاری و زبانی در کودکان و نوجوانان شرکت‌کننده در آموزش موسیقی است. احمد و رانا (۲۰۱۵) نشان داد که مردم با گوش دادن به موسیقی الهام می‌گیرند. موسیقی تأثیر خاصی بر خلق و خوی و احساسات و افکار افراد دارد و مردم بعد از گوش دادن به موسیقی احساس آرامش می‌کنند.

روش‌شناسی

پژوهش حاضر رویکرد کیفی دارد. در این پژوهش از روش کیفی با رویکرد تحلیلی-اسستجایی و تحلیل مضمون که در ابتدا با استفاده از اسناد و مدارک موجود کتابخانه‌ای و سامانه‌های علمی بوده و کتاب‌های برگرفته شده از دیدگاه اندیشمندان مسلمان، اقدام به تحلیل مولفه‌ها شده است و سپس مولفه‌ها و دلالت‌های

1 Albornoz

2 Caballero

3 Torppa, Ritva. Huotilainen

استخراج شده بوسیله ابزار مصاحبه مورد ارزیابی واقع شد است که مولفه‌ها از طریق مصاحبه با خبرگان مرتبط، با استفاده از تحلیل مضمون مباحث مطرح شده در متن مصاحبه‌های خبرگان استخراج شده است.

جامعه این پژوهش شامل مجموعه‌ای از منابع مکتوب، الکترونیکی می‌باشد. مبانی نظری، مقاله‌ها و کتاب‌های علمی، پایان‌نامه‌ها و رساله‌های دکتری و همچنین پایگاه‌های اطلاع‌رسانی علمی اندیشمندان و فلاسفه مسلمان که در زمینه موسیقی مطالعه و پژوهش انجام داده و نظریات خود را مطرح کرده‌اند بوده است. در بخش دوم جامعه پژوهش؛ شامل استادان دانشگاه در رشته فقه، تعلیم و تربیت، موسیقی و جامعه‌شناسی بوده‌اند که به کمک ابزار مصاحبه‌نامه به گردآوری داده‌های کیفی در خصوص چیستی، چرایی و چگونگی آموزش موسیقی از دیدگاه اندیشمندان اسلامی و دلالت‌های تربیتی آن پرداخته شده است.

ابزار گردآوری داده‌ها در این پژوهش مصاحبه بود. در این راستا با استفاده از مطالعات کتابخانه‌ای (مقالات، کتاب‌ها و اسناد موجود) و میدانی (مراجعه به متخصصین فقه اسلامی، تعلیم و تربیت، موسیقی و جامعه‌شناسی) به گردآوری داده‌ها اقدام شده است. برای گردآوری داده‌ها از طریق مصاحبه عمیق نیمه‌ساختار یافته صورت گرفت.

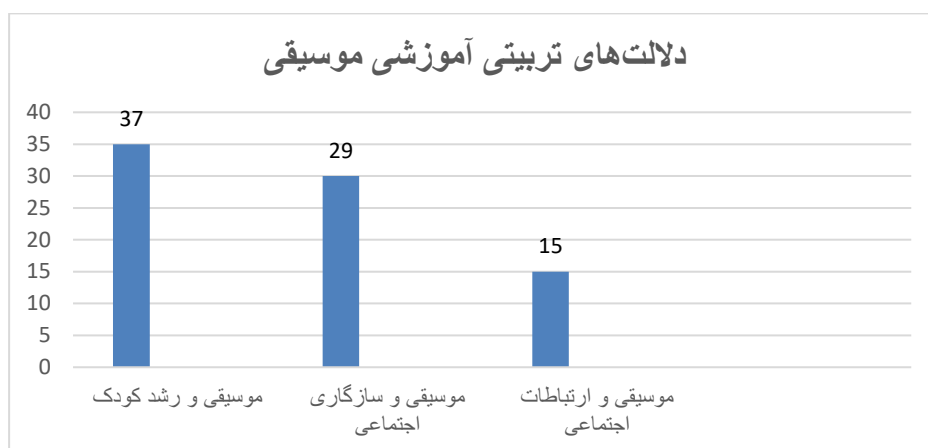
باتوجه به این‌که مقادیر محاسبه شده برای پایایی بازآزمون (۰/۷۸) و پایایی تکرارپذیری (۰/۷۱) بیشتر از شصت درصد (۰/۶۰) می‌باشند، می‌توان گفت که درصد پایایی کدگذاری مصاحبه‌ها در این پژوهش مورد تأیید قرار می‌گیرد. در این مطالعه از اعتبار محتوا برای سنجش روایی گویه‌ها (به طور دقیق‌تر از مصاحبه) استفاده شده است. برای بررسی روایی محتوایی، مصاحبه‌نامه‌ها در اختیار صاحب‌نظران مرتبط با موضوع تحقیق و استاد راهنما قرار گرفت تا نظرات و پیشنهادات خود را درباره محتوای گویه‌های مصاحبه‌نامه متناسب با هدف پژوهش ارایه دهند.

برای پردازش داده‌ها از دو روش استفاده شده است؛ در بخش اول، تحلیلی-استنتاجی و در بخش دوم از تحلیل مضمون و کدگذاری با بهره‌گیری از روش براون و کلارک استفاده شد. برای روش کدگذاری استخراج مضامین از تحلیل قالب مضامین استفاده شد. سطح نخست توصیفی بود که در آن متن مصاحبه خواننده و پس از شناسایی، مطالب مرتبط و مورد نظر کدگذاری شد.

یافته‌ها

این پژوهش با هدف طراحی الگوی سیاست‌گذاری فرهنگی آموزش موسیقی مبتنی بر دلالت‌های تربیتی در تحولات اجتماعی معاصر ایران انجام شد. در این تحقیق، به کمک ابزار مصاحبه از طریق روش نمونه‌گیری هدفمند ۱۶ نفر در حوزه صاحب‌نظران دانشگاهی، تدریس در حوزه پژوهش مدنظر (بیش از پنج سال)، تألیف کتب یا مقالات مرتبط در حوزه آموزش موسیقی و تعلیم تربیت بوده‌اند انتخاب شدند مصاحبه تا رسیدن به مرحله اشباع ادامه یافت. براساس دسته‌بندی مضامین پایه به ترتیب مضمون موسیقی و رشد کودک با فراوانی ۳۷ در رتبه اول قرار دارد و مضمون موسیقی و سازگاری اجتماعی با فراوانی ۲۹ در رتبه دوم و موسیقی و

ارتباطات اجتماعی با کمترین فراوانی در رتبه سوم قرار گرفته است. در شکل ۱ مضامین سازمان‌دهنده بر اساس فراوانی مضامین پایه رتبه‌بندی شده است.

شکل ۱ رتبه‌بندی مضامین سازمان‌دهنده بر اساس فراوانی مضامین پایه

همچنین مضامین فراگیر بر اساس نظرات مصاحبه‌شوندگان در جدول زیر نشان داده شده است.

جدول ۱: مضامین فراگیر بر اساس نظرات مصاحبه‌شوندگان

مضامین فراگیر	مضامین سازمان‌دهنده
دلالت‌های تربیتی	موسیقی و رشد کودک
	موسیقی و سازگاری اجتماعی
	موسیقی و ارتباطات اجتماعی

موسیقی یکی از مهم‌ترین انواع هنری است. محتوای موسیقی، توصیف موسیقی، غنا در موسیقی، فلسفه موسیقی و نگاه فلسفی و علمی در خصوص آموزش موسیقی همواره از سوی اندیشمندان اسلامی و صاحب‌نظران مطرح بوده است. در ارتباط با دلالت‌تربیتی آموزش موسیقی در این تحقیق سه بعد عاطفی، مهارتی و اجتماعی مورد بررسی قرار گرفته است که در این میان می‌توان گفت از دیدگاه صاحب‌نظران و کارشناسان مصاحبه‌شونده در بعد عاطفی موسیقی و آموزش آن موجب تقویت عاطفه و احساس و تخیل می‌شود و نیز افزایش سلامت روان و اعتدال را در پی دارد، همچنین موسیقی و آموزش آن موجب تقویت رشد ذهنی، خلاقیت، یادگیری و دوری از ناهنجاری می‌شود. در بعد مهارتی نیز موسیقی و آموزش آن علاوه بر آن‌که موجب تقویت خلاقیت، ذهن و یادگیری دانش‌آموز می‌شود واجد آثار تربیتی دیگری همچون؛ هماهنگی بین مغز، ذهن و اعضاء بدن به لحاظ مهارتی، برقراری ارتباط و مهارت‌های کودک و پرورش استعداد موسیقایی دانش‌آموزان، خلق کردن اثری که بماند و جاودانه کند، تقویت دوست داشتن، افزایش دقت، صبر و سرعت عمل و خودباوری، پذیرش بهتر زندگی اجتماعی و تعادل روحی و روانی و رعایت هنجارهای متعارف و معمول می‌شود. در بعد اجتماعی نیز می‌توان پذیرش فعالیت‌های گروهی دانش‌آموز، ارتقاء و تکامل انسان و رسیدن به اهداف درست تربیتی، تقویت همزیستی و سازگاری و دوستی و آرامش، ارتقای نقش اجتماعی دانش‌آموز و افزایش عزت نفس، تقویت انسجام اجتماعی و گروهی، ارتقای شاخص‌های فرهنگی اجتماعی را از دیگر دلالت‌های تربیتی موسیقی و آموزش آن از سوی صاحب‌نظران و کارشناسان مصاحبه‌شونده در این تحقیق برشمرده شده است.

واقعیت آن است که مفاهیم، مسائل و روش‌های فلسفه موسیقی در دوره مدرن دچار تحول اساسی شده است. موسیقی از سوی بسیاری از اندیشمندان اسلامی از جایگاهی متعالی برخوردار است و از ضرورت‌های اجتماعی و فرهنگی در هر جامعه‌ای است و علاوه بر اثرات مثبتی که بر یادگیری و تقویت ذهن دارد می‌تواند به عنوان ابزاری مبتنی بر ارزش‌های جامعه باشد. براین اساس موسیقی ابعدی همچون؛ خصوصیات عاطفی، مهارتی و اجتماعی را تقویت می‌کند. از دیدگاه اندیشمندان مسلمان حکمت و فلسفه موسیقی بیشتر مطرح است. در دهه‌های اخیر میزان استفاده از موسیقی شدت بیشتری پیدا کرده است. این در حالی است که عدم درک تفاوت میان موسیقی باکیفیت و ارزشمند با انواع موسیقی دیگر، پیامدهای نامطلوبی را برای فضای فرهنگی کشور به وجود آورده است. عرصه موسیقی باید به عنوان بستری جدی برای سیاست‌گذاری فرهنگی دولت و حاکمیت شناخته شود و لذا با علم به واقعیت اجتماعی مصرف موسیقی، به چرایی موسیقی و ضرورت آموزش آن در جامعه توجه بیشتر و سیاست‌های نوین برای آن تدوین شود. سیاست عدم ترویج موسیقی به عنوان سیاست رسمی سبب تضعیف آموزش موسیقی و محدودشدن راه‌های دسترسی جامعه به آن در جامعه از طریق رسمی شده که موجب عدم ترویج موسیقی مناسب و مطلوب در جامعه خواهد شد. کمیته ملی یونسکو نیز آموزش موسیقی به ویژه به کودکان و نوجوانان را به عنوان بخشی از مواد درسی به کشورها صریحا توصیه کرده است. در همین ارتباط نگاهی عمیق به سیاست‌ها می‌تواند روشنگر پیامدها منفی پایین‌بودن سواد موسیقایی جامعه در درازمدت باشد. واقعیت آن است که شرایط فعلی بیانگر آن است که سیاست‌های بازدارنده، موسیقی را از زندگی مردم خارج نمی‌کند بلکه فقط موجب کاهش سطح سواد موسیقایی جامعه شده و راه را برای مصرف

موسیقی‌های انحرافی باز خواهد کرد. لذا به نظر می‌رسد موسیقی باید در آموزش رسمی و نیز آموزش غیر رسمی (توام با نظارت) در جامعه جایگاه شایسته و فراگیری داشته باشد. پیش فرض سیاست گذاری فرهنگی، وجود سیاست گذار است و سیاست گذاران فرهنگی معمولاً دولت‌ها هستند. ضعف در حوزه موسیقی آثار و پیامدهایی را در سطح آموزش به جای گذارده است. فقدان واحدهای درسی متناسب در مراکز آموزشی، چه رسمی و چه آزاد که به دنبال آن این کاستی پیامدهای خود را در تولید و در چرخه سیاست گذاری در موسیقی داشته است. گفتمان‌سازی در سطوح مختلف موسیقی، یعنی آموزش، تولید، عرضه و مصرف تأثیرگذار است. لزوم توجه و اهتمام نهادها و مراکز متصدی تولید، عرضه و آموزش موسیقی را در ایران به گفتمان دینی از یک سو و گفتمان عرفی دوجندان می‌کند. در حوزه سیاست گذاری ارزش‌های حاکم بر ایده‌ها و تصورات بازیگران عرصه سیاست گذاری، محتوای سیاست‌ها را شکل می‌دهد. با وجود آن که سال‌ها از آغاز سیاست گذاری فرهنگی در ایران می‌گذارد، در ایران با پراکندگی تصمیم‌گیری‌ها مواجه هستیم که در برونداد آن‌ها در موارد متعدد تعارض و تناقض متقابل میان اقدامات نهادها و مجموعه‌های فرهنگی درون نظام بوده است (رمضانی و دیگران، ۱۳۹۸).

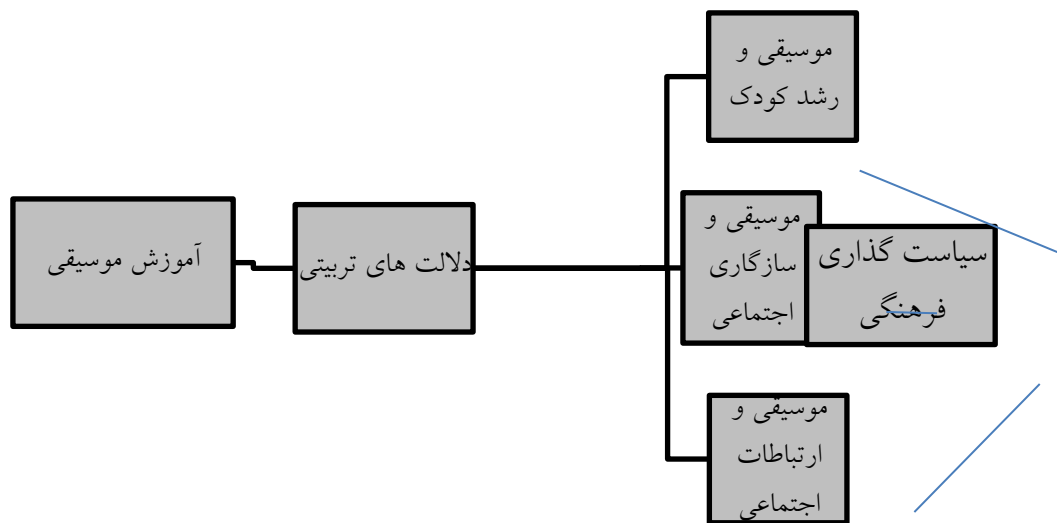
سیاست گذاری موسیقی و مسائل مرتبط با آن پس از انقلاب اسلامی و در نظام جمهوری اسلامی با فراز و نشیب‌های زیادی روبرو شده است و به دلیل ابهام در مرجعیت سیاست گذاری، به موفقیت قابل توجهی دست نیافته‌اند (رمضانی و دیگران، ۱۳۹۸). شاید یک دلیل آن‌را بتوان فقدان مرجعیت یکپارچه در سیاست گذاری فرهنگی کشور دانست که سبب چندگانگی فرهنگی شده است. در همین ارتباط مراکز که در سیاست گذاری موسیقی نقش دارند، می‌توان از آن‌ها با عنوان نهادها و سازمان‌های سیاست گذار در زمینه موسیقی یاد کرد، نظیر؛ نهاد ولایت فقیه، شورای هنر شورای عالی انقلاب فرهنگی، فرهنگستان هنر، دفتر موسیقی معاونت هنری وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، واحد موسیقی حوزه هنری سازمان تبلیغات اسلامی، مرکز موسیقی و سرود سازمان صداوسیما و خانه موسیقی را نام برد.

نتایج این پژوهش و برخی از پژوهش‌های انجام‌شده در داخل کشور در زمینه آموزش موسیقی و تجربیات عملی نشان می‌دهد که برنامه درسی آموزش موسیقی در نظام آموزشی از وضعیت مطلوبی برخوردار نیست نیست و آموزش در این زمینه اغلب برون سپاری شده که افراد براساس علاقه و نیاز خود به موسسات و آموزشگاه‌هایی که در این زمینه هستند مراجعه می‌کنند و این امر زمینه را برای تاخت و تازهای ناشیانه و بدون چارچوب فراهم کرده است (صیرفی، قهرمانی و شناسایی و طهماسب‌زاده شیخ‌لار (۱۳۹۹)).

در کشور ما بسیاری از نهادهای رسمی بالادستی و تصمیم‌گیر در حوزه موسیقی مانند؛ شورای عالی انقلاب فرهنگی، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، وزارت آموزش و پرورش و نهادهای مذهبی به عنوان عالی‌ترین مراجع برنامه‌ریزی و اجرا در رابطه با موسیقی نسبت به آموزش موسیقی هنوز نگاه عمیق و موثری نداشته‌اند و این امر در برنامه درسی موسیقی و نیز در اسناد فرادست کشور مشهود می‌شود. در این خصوص نیاز به بررسی‌های جدی و عزمی راسخ و انجام نیازسنجی آموزشی بر مبنای مطالعات و بررسی‌های آینده‌پژوهانه و مسئله محوری دارد. فقدان شرایط مطلوب آموزش موسیقی در آموزش و پرورش، موجب شده تا بسیاری از علاقمندان و به ویژه دانش‌آموزان به آموزشگاه‌های موسیقی خصوصی روی بیاورند. این امر چه بسا موجب

ایجاد آسیب‌های بیشتری در عرصه موسیقی و انحراف موسیقی شود و همین امر سبب افول ارزش‌های فرهنگی، زیباشناختی و فاقد محتوا و مبتنی بر ارزش‌ها به عنوان موسیقی شود. به نظر می‌رسد علاوه بر دستگاه‌های اجرایی رسمی مربوطه، رسانه‌هایی مانند صدا و سیما نیز در این زمینه اقدامات موثری انجام نداده‌اند. موسیقی اگر در چارچوب‌های صحیح آموزش داده شود همواره می‌توان انتظار داشت که به اهداف مطلوب و هم‌راستا با سیاست‌های کلان فرهنگی منتج شود.

در شکل ۲ الگوی مطلوب دلالت‌های تربیتی آموزش موسیقی به نمایش درآمده است. بدین ترتیب که سیاست‌گذاری می‌تواند شامل؛ شناخت مشکل، ارائه راه حل‌ها، تصمیم‌گیری، اجرا و ارزیابی باشد.

شکل ۲: الگوی مطلوب دلالت‌های تربیتی آموزش موسیقی

پیشنهادات

پیشنهادات کاربردی

مهم‌ترین پیشنهادات و راهکارهای ارائه‌شده برای آموزش موسیقی و افزایش اثربخشی مثبت آن در بین دانش‌آموزان به شرح زیر است؛

- برنامه مدون و سامان‌دادن آموزشگاه‌های موسیقی کشور
- استفاده از روش‌های موفق کشورهای دنیا در نظام آموزشی کشور
- بازنگری آموزش موسیقی و نگاه عمیق‌تر به آن
- عزم جدی و توجه ویژه نظام مدیریتی کشور به آموزش موسیقی در جامعه و سیاست‌گذاری مناسب فرهنگی در این زمینه

- بهره‌گیری از نخبگان و متخصصین و معلمان حاذق
- استفاده از موسیقی برای درونی‌ساختن ارزش‌ها توسط نهادهای آموزشی و فرهنگی
- تغییر نگاه مسئولان و کارشناسان دینی به موسیقی
- فراهم کردن بستر مناسب برای الگوی مناسب در حیطه موسیقی و آموزش
- تعریف واحدهای درسی و تدوین سرفصل‌های مناسب زیر نظر کارشناسان حوزوی و دانشگاهی

پیشنهادهای پژوهشی آتی

- پیشنهاد می‌گردد تاثیر هر کدام از ابعاد در پژوهش‌ها
- ی جداگانه مورد بررسی قرار بگیرد. همچنین پیشنهاد می‌شود دانشجویان و علاقه‌مندان به انجام پژوهش در حوزه مربوطه با کمک روش‌های تصمیم‌گیری مانند ANP، AHP و غیره پرداخته و نتایج را با پژوهش حاضر مقایسه کنند.
- با توجه به گستردگی و تعدد نظریات اندیشمندان مسلمان در خصوص موسیقی پیشنهاد می‌گردد در پژوهش‌های آتی نظریات سایر اندیشمندان اسلامی نیز مورد بررسی و تحلیل قرارگیرد.
- پیشنهاد می‌گردد محققین آینده برای پژوهش‌های آتی با رویکردی آینده پژوهانه نسبت به شناخت جنبه‌های جدیدی از پژوهش تلاش نمایند.

منابع

قارسی

- آخوندی، زهرا، افهمی، رضا (۱۳۹۷)، الگوی کاربردی پرورش خلاقیت کودکان از طریق موسیقی توسط معلمان غیرمتخصص در مدارس ابتدایی (با اتکا به تجارب آموزشی و نوآوریهای موسیقیایی جان کیچ)، فصلنامه علمی، پژوهشی ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی دوره هفتم، شماره چهار
- اسکندری، محمد. نصیری فیروز، علیرضا (۱۴۰۲)، تبیین چالش‌های سیاستگذاری فرهنگی موسسات آموزش عالی در مراحل تدوین، اجرا و ارزیابی، مدیریت فرهنگی پاییز ۱۴۰۲ - شماره ۶۱، صفحه ۱ تا ۱۷
- افتخاری‌زاده، علی (۱۴۰۱)، بررسی تاثیر موسیقی بر فرآیند یادگیر یاددهی دانش‌آموزان، پانزدهمین کنفرانس بین‌المللی روانشناسی، مشاوره و علوم تربیتی

آقایی ابرندآبادی، سیده الهام. رهنما، اکبر، جایگاه تربیت فکری کودکان در آرای فلسفی و تربیتی ابن سینا، نشریه تربیت اسلامی، پیاپی ۲۶ (بهار و تابستان ۱۳۹۷).

اکبری، محمد علی (۱۳۸۱)، تجربیاتی از برنامه ریزی فرهنگی در ایران (۲۰-۵۷)، فصلنامه فرهنگ عمومی، شماره ۴۳

امام خمینی، تحریرالوسیله، مؤسسه مطبوعات دارالعلم، ج ۱، ص ۴۹۷-۴۹۸، روح الله. تحریرالوسیله، مؤسسه مطبوعات دارالعلم، ج ۱، ص ۱.

بیات، مریم. بهرامی، شهره (۱۴۰۲)، جهاد تبیین در مدیریت شهری با رویکرد سیاستگذاری فرهنگی، مجموعه مقالات ششمین کنفرانس ملی پژوهش های سازمان و مدیریت، صص: ۲۰۹-۲۲۲

تسلیمان، ناصر، صفایی، محمد حسین (۱۳۹۷)، فلسفه موسیقی و دلالت های تربیتی آن در ابعاد عاطفی، اخلاقی، اجتماعی و شناختی دانش آموزان، همایش بین المللی فلسفه تعلیم و تربیت در عمل دانشگاه خوارزمی، پردیس کرج

تقی زادگان، معصومه. آذری، نرگس. قنواتی، نسرین و مقدم سلیمی، فرشید (۱۳۹۹)، پیشنهاد سند موسیقی در جمهوری اسلامی ایران و اسناد پشتیبان (سال تهیه: ۱۳۹۳-۹۴، مرکز بررسی های استراتژیک ریاست جمهوری نوبت چاپ: اول- تابستان ۱۳۹۹

تیمورپور، سپیده. انصاریان، فهمیه و رضازاده بهادران، حمیدرضا، جایگاه تربیت فکری کودکان در آرای فلسفی و تربیتی ابن سینا، مجله پژوهش های اخلاقی، سال هشتم شماره ۱ (پیاپی ۲۹، پاییز ۱۳۹۶).

چلبی، مسعود (۱۳۷۵)، جامعه شناسی نظم، تهران، نشر نی

حیبی، محسن؛ موسوی، سیدمحسن؛ تاریخ فلسفه «زمستان ۱۳۹۹، سال یازدهم - شماره ۳ رتبه ب (وزارت علوم /ISC

حجاریان، محسن (۱۳۹۵)، مکتب های کهن موسیقی ایران، تهران: نشر گوشه

حسنی، رفیق، پروین، عطا (۱۴۰۲)، بررسی دیدگاه معلمان نسبت به تربیت، هنری با تاکید بر آموزش موسیقی در مدارس دوره ابتدایی شهرستان مریوان، فصلنامه اندیشه های نوین تربیتی، دوره ۱۹، شماره ۴ پیاپی ۷۰

حسینی، محمدرضا (۱۴۰۲)، پدیدارشناسی نقش انواع موسیقی بر هیجان، شناخت و رفتار جوانان، فصلنامه رویش روان شناسی، سال ۱۲ شماره ۱ شماره پیاپی ۸۲

حسینی زاده، سید علی (۱۳۹۷)، گرش بر آموزش با تاکید بر آموزش های دینی، سایت آموزش فکر محور

حق وردی، محمدمهدی و جمالی، مسعود و علی اکبری، ایرج (۱۴۰۲). تاثیر موسیقی بر یادگیری و رشد ذهنی و جسمی

خمینی، روح‌الله. (۱۳۸۵). مکاسب محرمه، ج ۱، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی

خمینی، روح‌الله. صحیفه امام، جلد ۸، ۹، ۱۸، ۲۱.

رضاخواه، لیلا (۱۴۰۲)، تاثیر بازی و موسیقی بر یادگیری دانش آموزان، هفتمین کنفرانس بین‌المللی مطالعات میان‌رشته‌ای علوم بهداشتی، روانشناسی، مدیریت و علوم تربیتی، ۲۹ تیر ۱۴۰۲، برلین

رمضانی، مهدی، پرتوی، اصغر، عیوض زاده، حسن، و جعفری، فرشید. (۱۳۹۸). سیاست‌گذاری فرهنگی جمهوری اسلامی ایران: پیشینه، الگوها و آسیب‌ها (با تاکید بر مفهوم مرجعیت. راهبرد اجتماعی فرهنگی، ۳۲(۸)، ۶۹-۹۶. SID. <https://sid.ir/paper/243636/fa>

سعیدی، امیرضا، سعیدی، کمال (۱۳۹۸)، ششمین کنفرانس بین‌المللی دستاوردهای نوین پژوهشی در علوم انسانی و مطالعات اجتماعی و فرهنگی - اصفهان

سیدنور، ابستام، حمزه‌زاده، محیا، منصوری، حدیث (۱۴۰۲)، بررسی اهمیت و ضرورت هنر در تعلیم و تربیت، هفتمین همایش ملی تحقیقات میان رشته‌ای در مدیریت و علوم انسانی

شایسته، حسین، خسروپناه، عبدالحسین (۱۳۹۲)، نقش ابزاری موسیقی در اتصاف نفس به فضائل اخلاقی، فصلنامه علمی و پژوهشی پژوهش‌نامه اخلاق سال ششم، شماره ۲۰

شوشتری، اکرم، فلاحان، زهرا (۱۳۹۵)، ضرورت آموزش موسیقی از منظر تعلیم و تربیت واقع‌گرا، هفتمین همایش ملی انجمن فلسفه تعلیم و تربیت ایران، فلسفه تعلیم و تربیت و قلمرو علوم اجتماعی و انسانی، دانشگاه شیراز.

صادق زاده، فرحناز، کهنسال، نرجس، کهنسال، فاطمه (۱۴۰۲)، بررسی رابطه موسیقی و تاثیر آن بر اخلاق و تربیت از دیدگاه اسلامی، فصلنامه پژوهشنامه مطالعات راهبردی علوم انسانی و اسلامی، سال چهارم، شماره ۵۶ صحیفه امام، ج ۲۱، ص ۲۸۹ محمدیان، (۱۳۹۳)

صیامی، آیناز. پورعلی، سما (۱۴۰۲)، تاثیر آموزش موسیقی بر رشد خلاقیت دانش آموزان، ششمین همایش ملی میان‌رشته‌ای در مدیریت و علوم انسانی، تهران

صیرفی، حبیب‌اله. قهرمانی، جعفر و شناسایی و طهماسب‌زاده شیخ‌لار (۱۳۹۹). تعیین اهمیت مؤلفه‌های آموزش موسیقی در کتب دوره متوسطه و هنرستان‌های موسیقی، نشریه علمی آموزش و ارزشیابی (فصلنامه)، دوره ۱۳، شماره ۵۲، اسفند ۱۳۹۹، صفحه ۸۳-۱۱۴، (798.74 K)، (DOI): 10.30495/jinev.2021.680676

عیوضی، محمدرحی؛ رضایی، صفیه؛ رهبر، عباسعلی (۱۴۰۲)، چالش‌های بهره‌گیری از دانش آینده‌پژوهی در چرخه سیاست‌گذاری فرهنگی؛ با رویکرد داده بنیاد، راهبرد اجتماعی فرهنگی پاییز ۱۴۰۲ - شماره ۴۸، ب (وزارت علوم 26) صفحه - از ۱۰۸۳ تا ۱۱۰۸

عیوضی، محمدرحی؛ رضایی، صفیه؛ رهبر، عباسعلی (۱۴۰۲)، چالش‌های بهره‌گیری از دانش آینده‌پژوهی در چرخه سیاست‌گذاری فرهنگی؛ با رویکرد داده بنیاد، راهبرد اجتماعی فرهنگی پاییز ۱۴۰۲ - شماره ۴۸، ب (وزارت علوم 26) صفحه - از ۱۰۸۳ تا ۱۱۰۸

فاضلی، نعمت‌الله (۱۳۸۶)، جزوه درسی سیاست‌گذاری فرهنگی، تهران، دانشگاه علامه طباطبایی

قاسمی، آسیه و قاسمی، عیسی (۱۴۰۲)، بررسی فلسفه تربیتی در آموزش و پرورش از دیدگاه ابن سینا و امام خمینی (ره)، دومین کنفرانس ملی مطالعات خانواده و مدرسه، بندرعباس، <https://civilica.com/doc/1874347>

قلی‌پور، رحمت‌الله (۱۳۸۷)، تصمیم‌گیری سازمانی و خط‌مشی‌گذاری عمومی، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).

کاشی، غلامرضا (۱۳۷۹)، سیاست‌گذاری اقتدارگرایانه و دموکراتیک فرهنگی» به نقل از کتاب: سیاست‌گذاری و فرهنگ در ایران امروز، تهران، مرکز بازشناسی اسلام و ایران

کاوندی، سحر (۱۳۹۰) مبانی اندیشه‌های تربیتی فارابی، نشریه معرفت اخلاقی، پاییز ۹ (زمستان ۱۳۹۰)، ص ۴۵

کرمانی‌زاده، رکسانا. فتاحی طغرالجردی، زهرا. دهقاندار، فرزانه (۱۴۰۱)، بررسی تفصیلی شیوه‌های تاثیرگذاری موسیقی و ترانه‌های کودکان در عاقله مند کردن دانش آموزان به دروس مختلف، پنجمین همایش بین‌المللی روانشناسی، علوم تربیتی و مطالعات اجتماعی، همدان

گوردن، کریستوفر، ماندی، و سایمون (۱۳۸۱)، دیدگاه‌های اروپایی درباره سیاست فرهنگی، ترجمه هادی غبرائی، تهران، دفتر پژوهش‌های فرهنگی

محمدیان، علی، مهندسی فرهنگی سال هشتم بهار ۱۳۹۳ شماره ۷۹

مظلوم شهرکی، محمد حسین. نوروزیان جونقانی، رسول. کارگر بلداجی، مهدی. رستمی، سلمان (۱۳۹۸)، بررسی ارتباط موسیقی در آموزش و یادگیری برنامه درسی دوره ابتدایی پنجمین کنفرانس ملی علوم انسانی و مطالعات مدیریت

معروفی، نگین و آسانی، سارا (۱۳۹۵)، بررسی فلسفه‌ی تعلیم و تربیت از دیدگاه فارابی، اولین کنفرانس بین‌المللی مطالعات اجتماعی فرهنگی و پژوهش دینی، رشت، <https://civilica.com/doc/643750>

مفتونی، نادیا و نوری، محمود، ۱۳۹۸، تبیین فلسفه حرمت موسیقی از نگاه فارابی، <https://civilica.com/doc/1264053>

مکاسب محرمه، امام روح‌الله موسوی خمینی، ج ۱، صص ۲۰۲

موسوی قهفرخی، سیده مرضیه (۱۴۰۲)، تاثیر موسیقی بر اخلاق فردی و اجتماعی از منظر امام خمینی (ره)، <https://civilica.com/doc/۱۹۵۷۴۷۶>

موسوی گیلانی، سیدرضی. آرام، علیرضا (۱۳۹۵)، جایگاه تربیت در اندیشه فارابی، فصلنامه عصر آدینه، پیاپی ۲۰

موسوی، سید محسن (۱۴۰۱)، درآمدی بر فلسفه موسیقی فارابی (۱۴۰۱)، انتشارات بوستان کتاب

مومنی، مصطفی (۱۳۹۷)، موسیقی و نقش درمانی آن از دیدگاه ابن سینا، نخستین همایش ملی هنر و سلامت

همایون، محمد هادی. جعفری هفتخوانی، نادر (۱۳۸۷)، درآمدی بر مفهوم و روش سیاست‌گذاری فرهنگی درس‌هایی برای سیاست‌گذاران، اندیشه مدیریت راهبردی (اندیشه مدیریت)، دوره ۲، شماره ۲ - شماره پیاپی ۲، علمی-تخصصی، صفحه 5-35، 20.1001.1.23830891.1387.2.2.1.7

وحید، مجید (۱۳۸۸)، سیاست‌گذاری عمومی، نشر میزان

وحید، مجید. (۱۳۸۶). بحثی در سیاست‌گذاری فرهنگی. سیاست- مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، ۳۷(۳)، ۲۷۸-۳۰۶. SID. <https://sid.ir/paper/450525/fa>

خارجی

Albornoz, Y. (2022). The effects of group improvisational music therapy on depression in adolescents & adults with substance abuse: A randomized controlled trail. *Nordic Journal of Music therapy*, 20(3), 208- 224

Caballero, Rafael Roman ´ a,b,* , Miguel A. Vadillo c , Laurel J. Trainor d,e,f , Juan Lupia´nez (2023).

Karami, G., & Abedi, M. (2017). A Loke at the Educational Dimensions and Functions of Art .*frooyesh*, 6(2), 169-188. doi:20.1001.1.2383353.1396.6.2.11.5

Torppa, Ritva. Huotilainen (2019), Why and how music can be used Ritva Torppa a, Minna Huotilainen to rehabilitate and develop speech and language skills in Vivienne M. Colegrove, Sophie S. Havighurst, Christiane hearing-impaired children E. Kehoe, Stine L. Jacobsen , Pilot randomized controlled trial of Tuning Relationships with Music: Intervention for parents with a trauma history and their adolescent, *Child Abuse & Neglect* 79, 2018